

О. А. Зоз

Артемівськ. Україна

УДК 801.61

ЧАСОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛІНІЙНО-ІНФОРМАТИВНОГО ПЛАНУ ДІАЛОГІЧНОГО ТЕКСТУ

Однією з актуальних проблем, яка наразі вирішується лінгвістикою тексту, психолінгвістикою та теорією комунікації, є розробка правил адекватної передачі інформації в текстовій формі. Сучасному рівню розвитку лінгвістичної теорії відповідає значно складніше розуміння системності тексту, яке складається не лише з уявлень про нього як сталу сукупність елементів і їхніх відношень, а як систему динамічну.

У побудові тексту розрізняються, принаймні, два плани – рівневий (структурно-семантичний), що реалізує рівневу структуру змістової програми тексту, і лінійно-інформативний, який розкриває один із аспектів динаміки тексту – просування у ньому змістової інформації.

Для того, аби скласти уявлення про функціональні особливості, принципи побудови кожного плану, визначити їхні одиниці та характер їхнього співвідношення, а також уточнити напрямок аналізу їхніх часових параметрів, необхідно розглянути кожен з цих планів ретельніше. Лише після цього стає можливим намітити загальний обсяг функціонального навантаження часового компоненту просодії в усному діалогічному тексті.

Таким чином, *актуальність* даного дослідження зумовлена необхідністю розробки правил побудови діалогічного тексту як цілісного комунікативного об'єкту.

Метою даного дослідження є встановлення закономірностей часової організації усного діалогічного тексту в аспекті лінійного розгортання фактуальної інформації.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних конкретних завдань:

- виявлення функціональних особливостей лінійно-інформативного плану побудови усного діалогічного тексту;

- визначення закономірностей та одиниць лінійної організації змістової фактуальної інформації в тексті;
- встановлення часової тривалості та характеру співвіднесеності одиниць лінійно-інформативного між собою та з одиницями структурно-семантичного плану діалогічного тексту.

Попередні експериментально-фонетичні дослідження свідчать про те, що побудова структурно-семантичного плану тексту здійснюється не лише у відповідності зі змістовою, але й часовою програмою [4; 6].

У заявленому дослідженні структурно-семантичними одиницями, котрі є одночасно носіями змістової й часової програм усного тексту, визнані синтагма, фраза й надфразна єдність.

Вибір синтагми як мінімальної одиниці аналізу зумовлений тим, що синтагматичне членування якнайкраще відображує динаміку моворозумового процесу, через що синтагма визначається як первинна одиниця усного висловлювання [7, с. 49].

Одиницею вищого рівня змістової та часової програм тексту є фраза. У структурному відношенні основною диференційною ознакою фрази є її інтонаційна автономність, а в семантичному – співвіднесеність із закінченою думкою-судженням. Мінімальним контекстом для фрази є наступна за рівнем складності одиниця – надфразна єдність.

Наразі в лінгвістиці визнається, що ієрархічність тексту не обмежується рівнем надфразної єдності (НФЄ). Оскільки тема тексту розкривається через цілу структуру підтем і субпідтем, у тексті спостерігається ієрархія НФЄ. Складні текстові єдності, утворені декількома НФЄ за ознакою приналежності їхніх підтем до однієї спільної теми, визначаються багатьма дослідниками: „тематичний блок” [10], „предикативно-релятивний комплекс” [1; 2]. Найбільш детальної розробки ідея ієрархічності НФЄ зазнала в дослідженні Н. Б. Цибулі, де було виділено декілька рівнів НФЄ [10].

Всі одиниці структурно-семантичного плану тексту пов’язані між собою відношеннями включення, тобто одиниця більш високого рівня є результатом інтеграції семантики і структури одиниць нижчого рівня. Структура таких

відношень являє собою абстрактну схему, у конкретних же текстах постійно спостерігаються відхилення від жорсткої ієрархічної впорядкованості. Широко відомі, наприклад, факти автосемантичності фраз, які, за окремих умов, можуть виконувати функції НФЄ [6].

На основі аналізу подібних неоднозначних зв'язків у тексті К. Кожевникова робить висновок про те, що не можна підходити до тексту як вищої мовної одиниці, яка складається з ієрархізованих нижчих одиниць. Виходячи з цього, дослідниця пропонує розрізняти лінійні сегменти тексту, які дозують інформацію, і єдності, які складаються та виділяються лише в рамках великого відрізка або всього тексту [5, с. 66].

Таким чином, різноманітність внутрішніх текстових зв'язків логічно підводить до необхідності виділяти поряд з рівневим, структурно-семантичним також лінійно-інформативний план тексту.

В організації змістової інформації в лінійному плані особлива роль надається часовому фактору. М. І. Жинкін розглядав лінійність мови як жорсткий часовий порядок у розгортанні мовної динаміки [3, с. 148]. Інакше кажучи, якщо існують лінійні одиниці, які дозують фактуальну інформацію, вони обов'язково мають визначатися часовими параметрами.

В усному діалогічному тексті лінійне розгортання змістової фактуальної інформації відбувається за принципом чергування відрізків зі значущою та надмірною інформацією, які утворюють лінійні тематичні єдності. При такому підході виділення інформативно значущих сегментів є достатньо об'єктивним, оскільки текст може бути зрозумілим на рівні його загального змісту відносно однаково усіма людьми [8, с. 40].

Н. С. Костромська запропонувала термін „тематично відмічені сегменти” (ТВС) для інформативно значущих сегментів, в яких формуються підтеми єдиної логіко-тематичної канви діалогічного тексту [6]. У мовному потоці ТВС чергуються з відрізками тексту, в яких відбувається розгортання визначеної в ТВС теми у вигляді деталізації, уточнення, або доповнення, тобто відбувається тематична експлікація, і відповідно, такий сегмент називається тематично експлікованим (ТЕС). У свою чергу, ТВС і ТЕС утворюють тематичний

часовий цикл (ТЧЦ), до якого також входять такі факультативні, але комунікативно значущі елементи, як вставні хезітаційні, модально-емоційні та фатичні інтерполяції [6, с. 8–10].

Інструментальний аналіз часової тривалості ТЧЦ та його компонентів, а також їхньої співвіднесеності зі структурно-семантичними одиницями дозволив уточнити їхні функціональні характеристики в усному діалогічному тексті.

Часова цільнооформленість лінійних одиниць визначається закономірностями їхньої часової реалізації, а структурна – на основі їхнього зіставлення з одиницями структурно-семантичного плану тексту. Аналіз експериментального матеріалу показав, що у більшості випадків ТВС співвідносяться з такими структурно-семантичними одиницями, як повна синтагма і односинтагмена фраза.

Абсолютні показники тривалості ТВС реалізуються в межах від 650 мс (мілісекунд) до 2700 мс. Зіставлення середніх показників тривалості ТВС вказує на сумірність даної одиниці в діалогічному тексті: ТВС – 1719 мс, ТЕС – 3056 мс, ТЧЦ – 7786 мс. Часові параметри ТВС виявляються схожими з тривалістю повної синтагми та односинтагменої фрази, більшість яких реалізується в діапазоні від 550 мс до 1500 мс.

Таким чином, отримані результати засвідчують структурну співвіднесеність ТВС зі структурно-семантичними одиницями і дозволяють розглядати синтагму як основну одиницю кодування інформації в усному діалогічному тексті.

Аналіз співвіднесеності ТВЦ з одиницями структурно-семантичного плану тексту показав, що межі ТЧЦ співпадають з межами НФЄ II, інколи – з НФЄ I. Співвіднесеність НФЄ II та ТЧЦ спостерігається у тих випадках, коли потрібне уточнення або детальніше розгортання значущої інформації, що зумовлює необхідність сегментації цього відрізка тексту на НФЄ. У випадку співвіднесеності ТЧЦ з НФЄ I останній постає як більш автономний змістовий відрізок, тобто не є складовим елементом НФЄ II, і характеризується більшим ступенем самостійності підтем, що розгортаються в його межах.

Фонаційна тривалість ТЧЦ коливається в межах 4–11 сек. при середній тривалості 7786 мс, що складає дещо середній показник між фонаційною тривалістю НФЄ I та НФЄ II.

Отримані дані дозволяють зробити висновок, що часова впорядкованість лінійно-інформативного плану тексту має системну основу. Інваріантна сумірність ТЧЦ і ТВС розкриває внутрішні системні зв'язки, служить засобом цільнооформленості лінійних тематичних єдностей за показником фонаційної тривалості і, таким чином, реалізує другий аспект системності – зовнішні зв'язки тексту з екстралінгвістичною ситуацією.

Організаційна функція часового компонента просодії в лінійній структурі тексту не обмежується лише співвіднесеністю його компонентів за показниками фонаційної тривалості, вона також проявляється в темпоральних і паузальних характеристиках його лінійно-інформативних одиниць.

Результати аналізу темпової реалізації різних лінійно-інформативних сегментів свідчать про те, що сприйняття ТЧЦ як дискретних лінійних тематичних єдностей, яке забезпечує їхню відносну автономність, відбувається завдяки темповій співвіднесеності його одиниць. Інформативно значущі відрізки тексту – ТВС – у своїй більшості реалізуються в нормальному темпі, рідше – в уповільненому. Нормальний темп сприяє адекватному сприйняттю інформації, а уповільнення темпу використовується як засіб виокремлення важливої, або емоційно забарвленої інформації у ТЕС.

Випадки прискорення та уповільнення темпу в ТВС зумовлені необхідністю темпового перепаду при розмежуванні ТЧЦ, якщо відсутні пауза або вставний елемент, які виконують делімітативну функцію та сприяють відносній автономності ТЧЦ.

Темпова організація лінійно-інформативного плану тексту характеризується певним ступенем варіативності, який проявляється у характері зміни середньо складової тривалості в межах синтагми та її середніх значеннях в цілому по тексту. Таким чином, темпова варіативність виступає як закономірний, системний спосіб часової впорядкованості усного діалогічного тексту.

При аналізі паузальної організації лінійно-інформативного плану тексту ми виходили з того, що, як і будь-який інший часовий параметр, паузальна тривалість повинна відображати специфіку будови тексту і сприяти лінійному просуванню інформації у тексті. Для вирішення поставлених задач вираховувались середні показники паузальної тривалості ТЧЦ та їхніх компонентів, а також коефіцієнт паузації ТЧЦ.

Середні показники паузальної тривалості складають 736 мс для ТВС, 1429 мс для ТЕС і 2720 мс для ТЧЦ. Ці показники наочно свідчать про те, що одиниці лінійного плану діалогічного тексту характеризуються часовою співвіднесеністю за параметром паузальної тривалості, а це, у свою чергу, підтверджує важливу роль часового компонента просодії у створенні цільнооформленості цих одиниць.

За показниками сукупної паузальної тривалості провідні лінійні одиниці діалогічного тексту характеризуються варіативністю, що зумовлено різним ступенем функціонального навантаження складових елементів ТЧЦ. Така часова організація ТЧЦ передбачає модифікації паузальної тривалості його складових компонентів, які не впливають на закономірності паузальної сумірної співвіднесеності ТЧЦ, але сприяють процесу планування мовлення, специфічного для даного типу тексту.

Варіативність може розглядатися як закономірне, системне явище, якщо вона обмежена певними законами пропорційності, що притаманні усім матеріальним явищам. Аналіз показників коефіцієнта паузації ТЧЦ, який визначається відношенням сукупної тривалості одиниці до її фонаційного періоду, показав значну варіативність, але коливання даного параметру не виходять за межі симетричної пропорції 1 : 1,6, що свідчить про гнучкість, динамічність часового способу впорядкованості системи усного діалогічного тексту.

Отримані в ході експериментального дослідження результати свідчать про те, що лінійне розгортання основної змістової фактуальної інформації в усному діалогічному тексті здійснюється циклічно та визначається часовою періодичністю у викладі тематичної інформації. Основні одиниці лінійно-

інформативного плану характеризуються структурною цільнооформленістю та співвідносяться зі структурно-семантичними одиницями тексту.

Лінійно-інформативний план усного діалогічного тексту чітко впорядкований у часовому аспекті. Основними факторами лінійної часової організації тематичної інформації у тексті є різні види інваріантної співвіднесеності одиниць структурно-семантичного і лінійно-інформативного планів тексту.

Подальші дослідження лінійної організації текстової інформації з можливим виділенням більших інформативних сегментів, вивчення закономірностей позиційного розподілу текстових сегментів різного ступеня інформативного навантаження, а також врахування інших просодичних параметрів дозволить розширити уявлення про процеси породження усного тексту і формування і сприйняття усного мовлення в цілому.

Література

1. Баталова Т. М. Соотношение предикативных и релятивных отрезков текста (на материале английской поэзии и прозы) : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Т. М. Баталова. – Москва, 1977. – 23 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 135 с.
3. Жинкин Н. И. Грамматика и смысл / Н. И. Жинкин // Язык и человек. – М. : Изд-во МГУ, 1970. – С. 63–85.
4. Зоз О. А. Закономірності часової співвіднесеності структурно-семантичних одиниць діалогічного тексту / О. А. Зоз // Східнослов'янська філологія: Зб. наук. праць. Вип. 23. – Горлівка : ГПМ, 2012. – С. 60–66.
5. Кожевникова К. Об аспектах связности в тексте как целом / К. Кожевникова // Синтаксис текста. – М. : Наука, 1979. – С. 49–67.
6. Костромская Н. С. Временная организация устного диалогического текста (экспериментально-теоретическое исследование на материале английского спонтанного диалога и радиопьесы) : автореф. дисс. на соискание

уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Н. С. Костромская. – Москва, 1985. – 21 с.

7. Николаева Т. М. Актуальное членение – категория грамматики текста / Т. М. Николаева // Вопросы языкознания. – 1972. – № 2. – С. 48–54.

8. Новиков А. И. Семантика текста и его формализация / А. И. Новиков. – М. : Наука, 1983. – 216 с.

9. Серкова Н. И. Предпосылки членения текста на сверхфразовом уровне / Н. И. Серкова. – Вопросы языкознания. – 1978. – № 3. – С. 75–82.

10. Цибуля Н. Б. Роль интонации в структурировании текста : автореф. дисс. на соискание уч. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / Н. Б. Цибуля. – Москва, 1982. – 20 с.

Аннотація

Зоз Е.А. Временная организация линейно-информативного плана диалогического текста.

Статья посвящена исследованию закономерностей временной соотносённости линейно-информативных единиц диалогического текста. В статье рассматриваются особенности линейного построения фактуальной информации в диалогическом тексте, устанавливается временная длительность линейно-информативных единиц текста, определяется характер временной соотносённости линейно-информативных единиц разного уровня.

Ключевые слова: линейно-информативная единица, фактуальная информация, фонационная длительность, паузация, временная соотносённость.

Анотація

Зоз О.А. Часова організація лінійно-інформативного плану діалогічного тексту.

Стаття присвячена дослідженню закономірностей часової співвіднесеності лінійно-інформативних одиниць діалогічного тексту. У статті розглядаються особливості лінійної побудови фактуальної інформації у діалогічному тексті, встановлюється часова тривалість лінійно-інформативних одиниць тексту, визначається характер часової співвіднесеності лінійно-інформативних одиниць різного рівня.

Ключові слова: лінійно-інформативна одиниця, фактуальна інформація, фонаційна тривалість, паузація, часова співвіднесеність.

Abstract

Zoz Y.A. A dialogical text linear-informative plane temporal organization.

One of the most important problems, solved nowadays by text linguistics, psycholinguistics and theory of communication, turns out to be working out rules of adequate information narration in a text form.

At that, two planes – level (structural-semantic) and linear-informative – should be distinguished within a text structure. The structural-semantic units as the bearers of contensive and temporal programmes of a verbal text appear to be syntagma, phrase and supra-phrasal unity. Phrase is a unit of upper level of contensive and temporal text programmes. Structurally, the main distinctive marker of phrase is its intonational autonomy, since, semantically, – it is its interrelation with a complete thought-statement. The minimal context for phrase is regarded to be a more complicated unit – supra-phrasal unit.

Hence, the article is devoted to the investigation of the regularities of the linear-informative text units temporal correlation. The article deals with the linear structure peculiarities of the factual information in a dialogical text, duration of its linear-informative units and the character of temporal correlation of the linear-informative units of different levels. The research has revealed that the factual information in a dialogical text is prosodically organized due to the invariant correlation of the structural-semantic and linear-informative text units.

Key words: linear-informative unit, factual information, duration, pausation, temporal correlation.